

KÖNYVTÁROS PORTRÉK - A KOLLÉGIUM FŐKÖNYVTÁRNOKAI

Kiss Endre József

Szombathy János (1749-1823)

Amint Majoros András pataki tanár gyászbeszédéből megtudjuk[1]

, Ns. Szombathy Ferenc és Ns. Pap Erzsébet gyermekeként születik Rimaszombatban, ahol kiváló ered-ménnyel végzi a gimnáziumot. 1765-től a pataki Kollégiumban tanul, a tógátus diákok számát szaporítva. Az 1770-es esztendőben fél évtizedet azzal tölt, hogy Svájc, Hollandia, Németország és Franciaország egyetemeit látogatja. Hazatérve, a latin mellett a német és francia - s talán a holland - nyelvtudás birtokában két családnál házitanítószkodik.

1783-ban már a Kollégiumban „a' Természeti Törvény, Történetek és a Római Literatura tanítására meghívott, közönséges Professor”[2].

Szempontunkból azért fontos munkába állása, mert lezár egy korszakot, melyben a könyvtár niüodtetésében a primárius diák játszotta - bár utóbb tanári felügyelettel - az elsődleges szerepet. O nyitja meg a főkönyvtárnokok sorát, mint „ *inspector hihlivthecue*”[3]. Ettől kezdve erősödik az a tendencia -- bár csak egy évszázad múltán érvényesül igazán - hogy a könyvtári szolgálattal önállósított, főállású könyvtárnokok t(-)glalkozzanak.

Az adott korszakban nagy szükség volt rátermett, hozzáértő könyvtárvezetőre. A tudomány nyelve a latin volt, s a szakkönyvek általában latin és idegen nyelven gyültek. Ugyanakkor az anyanyelvi műveltség utat kívánt törni, és méltó helyet kiharcolni magá-nak, úgy a közművelődés, mint a tudomány világában. A könyvtár - noha tekintélyes volt - mind mennyiségében, mind minőségében niegújulásra szorult ahhoz, hogy szem-benézzen a kor kihívásaival.

Szombathy János személyében megfelelő ember került a könyvtár élére. Meg tudta szervezni az állomány gyarapítását, s alapítványokkal, működési szabályzattal, megte-remteni ennek az anyagi és institucionális hétértét. Diákok, tanárok az ő intenciója nyo-mán kutatnak bárhol, ahol járnak, almáriomokban és mestergerendákon porosodó, kalló-dó könyvek után, s keresik a módját, mint lehet lelkipásztorok, tudósok könyvtárait és

bármilyen magyar nyelvű nyomtatványt, megkapni, vagy megvásárolni a kollégiumi könyvtár számára.

Kevés könyvtáros élhette meg azt, hogy munkálkodásának évtizedei alatt meghárom-szorozódik a könyvállomány, s ezzel a gyarapodással lépést tart a feldolgozás. méghozzá úgy, hogy a betűrendes katalógus mellett szakrendi és raktári hely szerinti is készül és csoportosítani tudják a hazai és idegen szerzők műveit.

Szombathy János életműve hálás téma. Minden kollégium és könyvtártörténet. vala-mint az emlékezések és művelődéstörténetünkkel kapcsolatos kézikönyvek közül a leg-több foglalkozik vele. A nyomába kevesen léphetnek, de mindenki szívesen gondol vissza arra a könyvtáros-karakterre, aki „egész (életét olvasásban és *írásban töltve*”,[4] nem csupán a könyvek raktári helyét, hanem tartalmi értékeit egyaránt számon tartotta. A valódi könyvtárnoki munkához nélkülözhetetlen tudományos munka terén

sokat dolgozott, s amit alkotott, azt igényesen tette: - írásainak jó része ma is megállja a helyét, s többségük napjainkban már forrás értékű. Foglalkoztatta a magyar történelem, a hazai művelődés, az iskolák ügye, a protestantizmus helyzete, a költészet, a kultúrtörténeti összefüggések.

Mielőtt az a kép alakulna ki bennünk a munkásságáról, hogy másból sem állt az élete, mint sikertörténetek sorozatából, s a nyilvánvalóan közérdekű, nemes törekvései-ben mindenki támogatta, tegyük említést arról, hogy a ma is tekintélyt parancsoló írá-sainak csupán a fele látott nyomtatásban napvilágot. A kor tudós mintaképének tekint-hető Szombathy számára sokszor nem jutott méltó fórum ahhoz, hogy tudományának eredményeit közkinccsé tegye. Van, aki a megjelent munkáiban is sajátos hézagokat vél fölfedezni, melyek nem magyarázhatók Szombathy tudásának a hiányosságaival. annál inkább a cenzúra működéssel.[5] A politikai óvatosság nem engedte meg, hogy elmondja a teljes igazságot a protestantizmus történetéről, vagy pl. a Bocskai -szabadságharcról.

Óvatosságához egyfajta féltékenység járult, mely azok sajátja, akik éppen a nagy tudá-suk révén sejtik, hogy sokszorosan több az, amit nem tudnak. A „ *tiszta fejük* ” közössé-gében azonban nem volt annyira óvatos, a hivatásának gyakorlását illetően rendíthetetlen eltökéltség, a szellemi munkában különös bátorság jellemezte.

Imponáló sorra venni arcait: - a pedagógus Szombathyét, aki ABC-s könyvet ír, és „*Némely tantárgyak rövidleteit*”, *Ázsia*, Afrika, D-India földrajzát és Comenius Orbis pictusát fordítja magyarra - vagy az irodalmárét, aki a Magyar Biblia útjáról értekezik, tanári életrajzok, idegen nyelvű publikációk, emlékezetes temetési beszédek, latin versek szerzője - vagy a historikusét, aki tanulmányokat készít a Magyar Királyság történetéről, az Árpád-házi királyok nemzedékéről, a Magyar Szent Koronáról, a Kollégium és a könyvtár történetéről.

Mi mégis első sorban a főkönyvtárnokot látjuk benne, a bibliográfus - tájékoztató könyvtárost, akinek minden tudománya arra szolgált, hogy hasznára legyen annak, aki a könyvtárhoz fordul. Az „*inspector*”-t, aki gyakran fejből sorolta a történeti és bibliográ-fiai adatokat, s akinek a csöndes, de páratlan lendületű munkabírására nemcsak a

könyvtár színvonalas működése épült, hanem kiaknázták a kortársak és él belőle az utókor - mind a mai napig. A kutatókért és olvasókért alakult ki nála az a „foglalkozási ártalom”, hogy el tudott veszni a részletekben. Kezében voltak az európai és hazai mű-velődés nyomtatott forrásai, s ezeket egymással ellenőrizte, adataikat kiegészítette.

„*Leginkább a ' Magyar országi Világi és Egyházi történetek ' tudományának élt. A'köz Bibliothecának nehezen van valamely e' tárgyra tartozó könyve, mellynek vagy szé-leit, vagy fejéren hagyott levteleit a maga igazításaival 's jegyzéseivel bé ne tarkított volna, melly vétek ugyan, de midőn ily készületű férfitől , dicséretes és hasznos vétek.*” - írja róla Kazinczy, aki egyúttal maga-magát is fölloldozza a hasonló cselekedetei-nek vétkei alól.[6]

Az első bibliográfusainknak (Czvittinger, Horányi, Árvai, Benkő, Wespriemi) Szombathy nemcsak kortársa, hanem munkatársa, szakmai partnere, ahogy ezt a Bod Péter „Magyar Athenas”-ához készített „Tóldalékja” bizonyítja.[7]

Szombathy azt a személyválogatás nélküli elfogulatlanságot, mely őt a kutatók ki-szolgálása terén hivatalból kötelezte, érvényesítette emberi magatartásában. A nagy tudósok alázatával, igyekezett előzékeny lenni a könyvekkel való szolgálatban. De nem keresett kegyeket, s emiatt nem tolongtak körülötte a pártfogók. Őt azért, sem az intéz-ményes korlátok, sem az egyéni perspektíva hiánya nem tántorította el attól, hogy halá-láig lelkesen munkálkodjon. Az egyik temetési beszédében mondotta: „*Non nobis solum nati sumus*” - Nem azért születünk, hogy magunknak éljünk[8] - ami mögött egy egész, evangéliumi értékrendet feltételezhetünk, s ami sejtetni enged, hogy mi vezérelhette, amikor sem sérelem,

sem emberi hiúság, sem kudarc nem téríthette el a tudós főkönyv-tárnok hivatásának gyakorlásától.

Az élet igazolta ezt az erkölcsi magatartást. Talán nem tett szert akkora ismertségre és népszerűségre, mintha más, magasabb egyházi, vagy világi tisztséget töltött volna be, de egy szűkebb - akkor formálódó - értelmiségi réteg országosan nyilván tartotta, a kollegák, tanítványok között akadtak „*tiszta fejűek*”, akik értékelték, tisztelték, s azt, hogy munkája nem hiábavaló, naponként tapasztalhatta. A hazai szellemi élet mértékadó kiválóságai közül olyanok, mint Bessenyei, Kazinczy, Toldy Ferenc elismeréssel adóz-tak a gyűjtőnek, a tanárnak, a könyvtárnoknak.

Bessenyei ismeretlenül csupán tanulmányait olvasva - kereste meg azzal, hogy mondjon véleményt az ő írásairól. Kazinczy - mint levelezésükből kiderül - nem egyszer fordult könyvekért Szombathyhoz egy-egy tanulmányi témája kapcsán, Toldy pedig pataki látogatása alkalmával csodálkozott rá arra, hogy íme, előtte is akadt már, aki a magyar irodalomtörténettel tudományos szinten foglalkozott. Emberileg bizonyára boldogan élte meg Szombathy János, hogy az egyik leánya a rimaszombati főjegyző, a másik a csengeri tudós tiszteletes feleségeként alapított család-dot, s, hogy hasonló nevű fia tógátus diákként tanulta a Kollégiumban, lépett a nyomdo-kaiba. Az arcát fél-profilból megörökítő olajfestmény jelenleg a Nagykönyvtár Teológus Olvasótermének a falát díszíti. Beleolvad környezetébe, alig tűnik fel, hogy ott van. De aki felfigyel rá, észreveszi, hogy valójában uralja a Nagykönyvtár valamennyi munka-termét. Szelíd, szeretetteljes, de a megalkuvást nem tűrő eltökéltség pillantásával kéri számon: - mi történik a késői utódok kezén a Bibliothecával.

[1] Közli Horváth Cyrill : Adalékok Szombathi János irodalmi munkásságához. = Sárospataki Füzetek 1904. 82-86. p.

[2] Kazinczy Ferenc : Sáros-Pataki Professor Szombathi János élete. = Tudományos Gyűjtemény 1824- XI. 57-59. p.

[3] Czeglé Imre : A Sárospataki Nagykönyvtár történeti áttekintése (1531-1945) Klny. Sárospatak. 1981. 25. p.

[4] Kazinczy F. i.m.. Uo..

[5] Horváth Cyrill i.m.. 81-96. Uo.. Lásd a 145-160. és a 196-202.p-n is.

[6] Kazinczy i.m. 58.p.

[7] Az 1786-han készült mű jelzete: Nagykönyvtár Kézirattára, Kt. 4369/11. sz. Róla írt : Torbágyi Tiborné : Szombathy János : A Magyar Athenas Tóldalékja. Bp. 1973.

[8] Barcza József így fordítja : „Nem csak önmagunk számára születtünk”. = Magyar könyvtárosok és bibliográfusok. Szombathy János 1749-1823. = Könyvtáros 1963. 595-597.p.